

УДК 94(477.51)"1803–1820"

DOI 10.31.65/2520-6966-2019-12i-97-152-165

О. О. Лейберов

Голова первинної профспілкової організації працівників Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

Представники дворянського стану в корпорації духовенства Ніжинського повіту Чернігівської губернії на початку XIX століття

У статті розглянуто питання становища представників дворянського стану в корпоративній організації духовенства Ніжинського повіту Чернігівської губернії. На основі архівних матеріалів, що до цього часу не були вивчені науковцями, автор досліджує майновий, сімейний стан дворян-священників. Проаналізована динаміка чисельності даної соціальної групи, визначені її корпоративні інтереси. Дворяни, що несли духовну службу при цьому зберігали основні станові привілеї шляхетського стану, мали право володіти селянами-кріпаками. В основних соціально-побутових та сімейно-шлюбних категоріях вони мало чим відрізнялися від представників дворянства, однак рівень прибутків у них був значно меншим. Представники даної групи всіляко намагалися відокремитися від священників недворянського походження, замикаючись в окрему станово-професійну групу. Дослідник прийшов до висновку, що існування дворян-священників на землях Лівобережної України не було виключенням, а було доволі поширеним явищем, що вирізняло її від власне російських губерній.

Ключові слова: шляхта, духовенство, соціально-економічний статус, Ніжинський район

У сучасній вітчизняній історичній науці останнім часом поживився науковий інтерес до дослідження соціальної історії окремих станів, груп та корпорацій. Не залишилась поза увагою дослідників історія українського шляхетства, яка протягом XVIII – початку XIX століття швидко нобілізувалась, впливаючись у стан загальноімперського російського дворянства та, активно залучалося на державну службу. Вивчення еволюції станової структури України даного періоду, трансформацій та процесів соціальної мобільності тогочасного суспільства відкриває перед істориками широкі горизонти досліджень, розширює межі наукового пізнання та активізує їх до нових пошуків. Дослідження історії дворянства окремих регіонів сприяє уточненню та конкретизації загальних тенденцій і закономірностей історичного

процесу, але разом з тим дозволяє виявити особливості, притаманні, власне, цим адміністративно-територіальним одиницям.

Вивченню історії дворянського стану Чернігівської губернії присвячена ціла низка наукових розвідок та публікацій. Дореволюційна історіографія досліджуваної нами проблеми представлена низкою публікацій, авторство яких належить представникам дворянського стану [1–2]. Зрозуміло, що досліджуючи проблеми походження та історії дворянських родин Чернігівщини, автори, повідомляючи історичні факти, не намагалися їх аналізувати та порівнювати. Дані праці відрізняються насиченістю фактичним матеріалом, але разом з тим не містять узагальнень та висновків. Радянські історики 20–50-х рр. XX століття взагалі втратили науковий інтерес до даної проблеми, яка вважалась "не актуальною", а іноді "шкідливою та небезпечною". Інтерес до вивчення соціально-економічного становища дворянства, як окремого соціального класу, хай і експлуаторського за своєю суттю, пожвавився після початку дискусії в радянській історичній науці початку 60-х рр. XX століття про аграрний лад Росії в період імперіалізму. В цей час побачили світ солідні наукові дослідження [3–5]. Однак для всіх них притаманне негативне ставлення до дворянства в цілому, заідеологізованість та тенденційність висновків.

Сучасна історіографія представлена низкою досліджень, які характеризуються новизною підходів до вивчення проблеми, в першу чергу розглядом еволюції дворянства на основі змін його економічних позицій та місця в соціальній структурі суспільства. До таких праць слід віднести узагальнююче дослідження О. І. Гуржії та Ю. А. Русанова "Дворянство Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії" [6]. На основі значного фактологічного та статистичного матеріалу авторами проведений ґрунтовний аналіз процесів еволюції правового статусу шляхетного стану в означений період, вивчені особливості процесу нобілітації козацької старшини, досліджено місце і роль місцевого дворянства у становленні російського державно-бюрократичного механізму. Суттєво доповнюють картину досліджень статті у періодичних виданнях вітчизняних істориків-краєзнавців [7–9]. В одному з наших досліджень, на основі архівних матеріалів, була зроблена спроба вивчення соціального портрету дворянства Ніжинського повіту Чернігівської губернії на початку XIX століття [10]. Але її не можна вважати повною, адже поза увагою залишилася частина місцевого шляхетства, а саме дворяни, що перебували у складі приходського духовенства. Для того щоб

з'ясувати необхідні соціальні характеристики даної групи дворянства, слід в першу чергу розглянути становище, у якому перебувало дворянство та духовенство Російської імперії в даний період.

На початок XIX століття дворянство сформувалося як окремий, "перший благородний стан" Російської імперії. Представники дворянського стану мали значні привілеї (економічні, фінансово-податкові, судові, корпоративні), визначали тенденції розвитку російської культури, суспільно-політичної думки, складали більшість офіцерського складу в армії та бюрократичного апарату країни. На українських землях процес перетворення козацької старшини та шляхти у дворянство (нобілітація) дещо затягнувся. Натомість духовенство, що складало "другий вільний стан" імперії, на кінець XVIII століття перетворилось на одну з найбільш замкнених соціально-професійних груп імперського суспільства. Ця корпоративна замкненість була обумовлена низкою причин. По-перше, світська влада негативно відносилась до переходу селян та міщан у стан духовенства, не бажаючи втрачати платників подушного податку. Хоча такий перехід офіційно не був заборонений, але світська й духовна влада створювали безліч адміністративних перепон, щоб йому запобігати. Виборність кліру прихожанами, що було розповсюдженою практикою довгі роки, у XVIII столітті стала поступово обмежуватися, поки у 1797 році не була остаточно ліквідована імператорським наказом. По-друге, чисельність осіб духовного стану значно перебільшувало суспільну потребу в них, оскільки в середині духовенства існував високий природній приріст, що пояснювалось раннім віком вступу у шлюб та заборону будь-яких способів обмеження народжуваності. Тому духовні особи приймали всі міри, щоб закріпитися на одному місці та передати своє місце у спадок дітям. Таким чином, професійна спадковість розвинулася у звичай наслідування церковних місць. Російський дослідник Б. Миронов наводить таку статистику: "Якщо у 1730-і рр. на долю представників світського походження приходилося біля 4 % всіх кліриків, то у 1760-і рр. – до 2 %, а в 1780–1790-і рр. – всього 0,8 %" [11, с. 100]. Таким чином, упродовж XVIII століття духовенство набуло особливі права, які були законодавчо закріплені та перетворили його в окремий стан суспільства. У 1719 році воно було звільнено від прямого податку, у 1724–1725 рр. – від рекрутської повинності, а на початку XIX століття – від тілесних покарань. З 1722 р. тільки Синод як вищий церковний суд мав право розбирати та виносити вироки по всіх цивільних та кримінальних справах між духовними особами. Духовенство вважало себе привілейованим станом та вимагало для себе окремого соціального

статусу, рівного дворянському. Натомість дворянство вважало, що духовенство знаходилося на значно нижчому щаблі соціальної драбини і тому ставилося до нього зверхньо, якщо не з презирством. Як тут не згадати сцену з гоголівських "Мертвих душ", коли Чичиков посварився зі своїм компаньйоном, з яким провертав темні справи на митниці, що стало причиною доносу, судової справи та його відставки. "Якось у запальній розмові, а може бути, що трохи й під чаркою, Чичиков назвав другого чиновника поповичем, а той, хоч і справді був поповичем, невідомо чому образився жорстоко й відповів йому тут же прикро й надзвичайно різко, а саме ось як: "... ні, брешеш, я статський радник, а не попович, а от ти так попович!" А потім ще додав йому на злість, для більшої досади: "От, мовляв, воно що!" [12, с. 215].

Російські дворяни не прагнули переходити в стан духовенства та вважали нижче своєї гідності вступати на церковну службу. На цю особливість поведінки представників дворянства звертали увагу сучасники і це підтверджують практично всі дослідники проблеми. Ключовою причиною цього була фінансово-майнова нерівність, що існувала між дворянством та духовенством, причому не на користь останнього. Саме тому, представники російського духовенства всіляко намагалися перейти зі свого стану у дворянство. Однак на початок XIX століття практично єдиною можливістю отримати дворянство представнику, що мав духовний сан, залишалась практика пожалування за "службові успіхи" російськими орденами [13–14].

На українських землях у кінці XVIII – початку XIX століття ситуація була дещо іншою. Незважаючи на те, що Українська православна церква з кінця XVII століття була підпорядкована Московському патріарху, а потім Синоду, виборність духовних посад тут довгий час зберігалась. Представники місцевого шляхетства не вважали неможливим для себе займати священницькі посади. Типовий приклад, доля благочинного протоієрея ніжинської Богословської церкви Федора Лисянського, який спочатку почав службу у полковій канцелярії Прилуцького полку, а потім обрав духовну кар'єру. Спочатку він став канцеляристом Київської духовної консисторії, а в 1760 р. був рукоположений у Ніжині. Для всебічного аналізу корпоративно-професійної групи дворян-священників Ніжинського повіту Чернігівської губернії варто дослідити комплекс архівних документів, що зберігаються у фондах відділу Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині. Найбільш повну картину структури досліджуваної групи, службового становища її представників, їх майнової диференціації, статусних орієнтирів, внутрішньої мобільності та родинно-шлюбних відносин

розкриває "Ведомость о жительствоющих в Нежинском повете господах дворянах с показанием фамилий, детей мужского и женского пола и в каких губерниях и уездах и по малороссийских поветах и где имеют с фамилиями жительства" (далі – "Відомість...") [15]. Цей документ був складений маршалом ніжинського повітового шляхетства (предводителем дворянства) Г. Я. Почекою на виконання наказу Малоросійського генерал-губернатора князя О. Б. Куракіна і датований початком січня 1803 року. Дворяни-священники виділені в документі в окрему групу, записану у кінці у "Відомості..." після всіх дворян, що несли військову та статську службу, або знаходились у відставці. Таке виокремлення, на нашу думку, було зумовлено не соціальним становищем або матеріальними статками віднесених у цю групу осіб, а виключно їх професійною приналежністю, так що говорити про якусь станову дискримінацію не приходиться. Виходячи з даного архівного джерела, нами зафіксовано 44 дворянські родини (223 особи), голови яких виконували священницьку службу. До них входять 131 представник чоловічої статі та 92 жінки. Повних сімей (чоловік, дружина, діти) нараховано 18, удівців – 12 осіб та 14 вдів [15, арк. 170–173]. Серед них були представники відомих та поважних шляхетських родів Чернігівщини – Савицьких, Саханських, Огієвських, Виридарських ("роди дворянства жалуванного або дійсного", вносилися у 1-у частину Дворянської родовідної книги); Ушинських, Адасовських, Лукашевичів, Яснопольських, Самойловичів, Кониських, Лисянських ("роди дворянства військового", вносилися відповідно у 2-у частину родовідної книги); Левицьких, Павловських, Максимовичів та Тичин ("роди дворянства, набутого на цивільній службі", 3-я частина родовідної книги); Кременецьких, Медовників, Плиських, Косинських, Стефановських та Косменків. Дворяни-священники мали свої приходи у ніжинських Миколаївській, Покровській, Преображенській церквах, носівських – Троїцькому, Миколаївському, Преображенському храмах, Михайлівській та Різдва-Богородицькій церквах села Монастирище, кукшинському Дмитрівському храмі, Покровській церкві села Кобижчі, талалаївській Святопараскевіївській церкві, Троїцькій церкві (с. Махнівка Борзенського повіту) та храмах у селах Лихачів, Веркіївка, Заньки та Селище. Решта просто значилися "у штаті церковному" [15, арк. 170–173].

За нашими підрахунками у Ніжинському повіті на початку XIX століття представники дворянського стану, що несли приходську духовну службу практично всі належали до вищої групи "білого" духовенства. Серед них були два благочинних протоієрея (адміністративна посада священника, під час призначення на яку він ставав

помічником єпископа й здійснює нагляд за порядком в окремому церковному окрузі єпархії), причому один з них – Федір Білявський, якому вже був 71 рік, за своїм віком здійснював свої функції номінально. Напроти його прізвища було позначено "в Ніжинському духовному правлінні присутній". А основний тягар нагляду за духовенством округу лежав на вже згаданому Ф. Г. Лисянському. Крім них до корпорації повітового духовенства входили сім священнонамісників, двадцять священників і тільки два диякони. Варто зауважити, що одним з показників впливовості у повітовій шляхетській корпорації було службове становище та висулені чини (згідно Табелю про ранги 1722 р.). Однак у Табелі про ранги не були внесені духовні посади. Духовенство вимагало, і це було зафіксовано у Наказі депутату від Синоду в Комісію для складання Уложення (1767 р.), законодавчо оформити свої станові права та пропонувало верхівній владі ввести ієрархію духовних чинів на кшталт військових. Так, архієпископа вони вимагали прирівняти до генерал-аншефа (II клас Табелю про ранги), єпископа – до генерал-поручика (III клас), настоятеля монастирю – до генерал-майору (IV клас), священника до поручика (XII клас), диякона та ченця до прапорщика (XIV клас), а нижчі церковні посади – до сержанта. Всі офіцерські чини до 1845 р. одразу надавали спадкове дворянство їх власнику. Таким чином, духовенство претендувало на спадкове дворянство для священників та ченців. Але даний проект після розгляду Катериною II так і не був прийнятий.

Як наголошує російський дослідник Б. Миронов: "Вимоги духовенства, в першу чергу священнослужителів, були значною мірою задоволені, оскільки по своїм правам на початок XIX століття вони зрівнялися з особистими дворянами" [11, с. 103]. З цим твердженням можна погодитися тільки на половину. Отримавши значні права в судовій та податковій сфері, духовенство не мало одного з найголовніших привілеїв, що належало тільки дворянському стану. Духовним особам заборонялося володіти кріпаками. Церковне володіння "ревізькими душами" було тільки колективне, кріпаки могли належати монастирям, а не окремим особам. У 1746 р. за наказом Єлизавета Петрівна дарувала дворянству виключне право володіти кріпаками. У наказі Сенату від 10 березня всім підданим "що не з дворянського стану походять... їм людей та селян з землями, і без землі, купувати в усій Державі заборонити" [16]. Ми не знайшли жодної згадки про володіння священниками, що проживали у власне російських губерніях "кріпосними селянами. Дані "Відомості..." засвідчують, що священники Ніжинського повіту кріпаками володіли.

Таблиця 1

Майнове становище дворян-священників Ніжинського повіту

Майнове становище	Кількість дворян-священників		Кількість ревізьких душ (за V ревізією 1794 року)	
	Осіб	%	Осіб	%
Не мали селян-кріпаків	13	29,6	-	-
Менше 20 душ	27	61,4	151	60,2
Від 21 до 100 душ	4	9	100	39,8
Усього	44	100	251	100

Справа в тому, що на початку XIX століття майновий стан дворянина визначався кількістю душ, що він мав у володінні. "З точки зору доходів, освітнього рівня та престижу дворянство поділялося на три страти – нижчу, середню і вищу. Нижча страта, як правило, складалася з безпомісних і дрібнопомісних дворян, середня – з середньопомісних, вища – з великопомісних дворян... При цьому аж до скасування кріпосного права в 1861 р. основним показником матеріальної заможності дворянства були не розміри земельної власності, а число селян кріпаків" [6, с. 97–98]. На думку російського дослідника Б. Миронова, нижча страта складалась з безпомісних і малопомісних дворян із кількістю кріпаків чоловічої статі менше 20, середня – з середньопомісних, які володіли від 21 до 100 ревізьких душ, а представники вищої страти володіли більш як 100 кріпосних [11, с. 86]. Аналізуючи дані таблиці 1, ми бачимо, що основна маса повітового духовенства, дворянського походження, відносилася до нижчої страти, і тільки 9 % відносилися до групи середньопомісних. Питання володіння селянами-кріпаками напряму пов'язано з майновим становищем їх власників та прибутками, що вони отримували. Середньорічний оброк з селян-кріпаків у часи царювання Катерини II зріс з 1,5 до 5 крб, а у першій третині XIX століття він ще виріс до 10–16 крб сріблом з ревізької душі. Таким чином, лише 4 родини священників (Савицьких та Данилевських – Саханських з Ніжина, Павловських з села Володькова Дівиця та Адасовських із села Заньки) могли розраховувати на додатковий річний прибуток від 200 до 330 крб. За свідченнями істориків, саме стільки коштів повинен був витратити провінційний дворянин на прожиття та підтримку свого шляхетного статусу на належному рівні. Але основні прибутки священник отримував безпосередньо від своєї пастви за здійснення церковних обрядів – хрещення, вінчання, відспівування і т. ін. Цей

прибуток не був гарантованим (як жалування за службу чи пенсія від держави) та був пов'язаний з великим приниженням для духовенства. На статській службі чиновники IX–XIV класів (особисті дворяни), отримували щорічне жалування в розмірі 100–400 крб, військові, що мали перший офіцерський чин (корнет у кавалерії або прапорщик у піхоті) отримували 200 крб, а за підрахунками дослідників, річний дохід священника у місті складав від 30 до 80 крб, а на селі – всього 25–40 крб Представники нижчої страти духовенства – церковнослужителі (дячки, паламарі, читці) отримували і того менше – 10–20 крб [11, с. 104]. Таким чином, у першій половині XIX століття біле духовенство поступалося рівнем своїх прибутків молодшим офіцерам та чиновникам у 1,5–2 рази.

Не менш цікаву інформацію представляють дані, що стосуються шлюбно-сімейних відносин дворян-священників. Аналізуючи статистичні дані по шлюбним парам, ми з'ясували, що різниця у віці між чоловіком та дружиною була не значною (2–5 років), зафіксовано всього три випадки, коли чоловік був старший за дружину на 10 і більше років. Всього у двох родинх дружина була старшою за чоловіка [15, арк. 170–173]. У сім'ях дворян-священників "Відомість..." зафіксувала 145 дітей (98 осіб чоловічої статі та 47 жіночої), причому 16 синів священників на момент складання документу були вже одружені та мали свої сім'ї. Неважко підрахувати, що в середньому на одну жінку приходилося 3,3 дитини, що співпадало з показниками по дворянським сім'ям повіту в цілому. Сім'ї, як правило, мали по 3–4 дитини, але були й багатодітні. П'ять родин мали по 5 дітей, три родини – по 7, а одна родина священника Іллі Лукашевича з Носівки мала аж 8 дітей [15, арк. 170 зв.]. Як тут не згадати М. Гоголя, який у безсмертній поемі "Мертві душі" писав: "Наділив Бог такою благодаттю, що рік, то й несе: або Праскушку, або Петрушку; тут, брат, іншої заспіваєш" [12, с. 184]. Але своїм нащадкам представники духовенства іноді давали екзотичні імена, які не часто зустрічалися у дворянському середовищі. Жіночий ономастикон представлений такими іменами, як Феодосія, Єфимія, Агафія, Матрона, Устина, Зіновія, Христина, Меланія, Єфросинія, Фотинія, Агрипина, Парасковія та Пулхерія – так священники називали свої доньок. Серед чоловічих імен зустрічаємо: Андріяна, Якіма, Філіпа, Йосифа, Герасима, Єфима, Гаврила Луку, Гурія та Власія. Це свідчить про те, що у даній корпоративній групі частіше своїх нащадків батьки називали церковними іменами по святцях [15, арк. 170–173]. Але так само як і у світських дворян найбільшою популярністю користувались імена

Марія (16 осіб з 47 священницьких доньок) та Іван (27 осіб носили таке ім'я з 98 синів священників повіту).

Сини дворян-священників, маючи спадковий статус дворянина, отримували можливість не слідувати по стопах батьків у церковному служінні. Як правило, тільки старший син наслідував батьківську професію, молодші сини мали можливість отримувати світську освіту та обирати військову або статську службу. У таблиці 2 наведено дані про службову кар'єру синів священників, що мали шляхетське походження.

Таблиця 2

**Службова кар'єра синів дворян-священників
Ніжинського повіту**

Військова служба		Статська служба		Духовна служба	У навчанні	Не служать або перебувають "дома по малолітству"
На службі	У відставці	На службі	У відставці			
7 (7,1%)	2 (2,1%)	8 (8,2%)	0 (0%)	11 (11,2%)	9 (9,2%)	61 (62,2%)

Як видно з наведеної таблиці, вихідці з духовного звання охоче займали військові посади та поповнювали ряди російського чиновництва. Як наголошує російський дослідник О. М. Феофанов, "у другій чверті XIX століття серед бюрократії доля поповичів складала близько 20 %, серед викладачів навчальних закладів – 35, серед лікарів – 30 %. Правда, потрібно розуміти межу кар'єрних можливостей. Так, у Ковровському повіті Володимирської губернії у першій половині XIX ст. стеля можливостей для поповичів – чин титулярного радника, жодного випадку нагородження чином колезького асесора не відомо" [17, с. 54]. Діти представників ніжинського повітового духовенства в більшості своїй також не досягли значних кар'єрних вершин. На військовій службі межею був чин поручика, що відповідав XII класу губернського секретаря, решта вислужила перший офіцерський чин корнета або колезького реєстратора в статській службі (XIV клас). Брати Ананій та Георгій (Юрій) Лисянські в означений період мали звання капітан-лейтенантів, що дорівнювало чину титулярного радника. Але були й виключення. Так Іван Савицький, син ніжинського протоієрея Миколи Савицького мав чин колезького асесора та був городничим у місті Ромни Полтавської губернії [15, арк. 170]. Син священника Ільїнської церкви села Дрімлівка, Федір Іванович Корбелецький, член-кореспондент двох російських наукових товариств, відомий письменник та авантюрист вислужив чин

VII класу надвірного радника [18, арк. 58 зв. – 59]. Ще однією особливістю притаманною вихідцям з духовенства, що займали посади чиновників статської служби, на яку звертали увагу сучасники, було непомірне хабарництво. "Особливо відзначалися столоначальники та секретарі, що походили з духовного звання та навчалися у духовних семінаріях, де хабарі були широко розповсюджені серед учнів. Вони були у хабарництві значно сміливішими, наполегливішими і, навіть можна сказати, безсовіснішими... ніж чиновники, що не навчалися у таких школах; перші з прохачами торгувалися, як на базарі, та напряду призначали для себе ціну десятками та навіть сотнями карбованців, а другі задовольнялися тим, що їм давали" [19, с. 131]. У судових документах Ніжинського повітового суду даного періоду такі випадки були зафіксовані кілька разів [20, арк. 76–77]. По-різному склалася доля дітей дворян-священників ніжинського повіту. Ю. Ф. Лисянський виступив чин капітана 1-го рангу (відповідає чину колезького радника), разом з І. Ф. Крузенштерном очолив першу російську навколосвітню подорож на шлюпі "Нева" у 1803–1806 рр. Відкрив острів названий його ім'ям у групі Гавайських островів, зробивши значний внесок у вітчизняну океанографію. Натомість підпоручик Петро Микитович Ушинський, син священника Веркіївської церкви, учасник ополчення 1806–1807 рр., офіцер 5-го Малоросійського Чернігівського козачого полку, герой війни 1812 року та закордонних походів 1813–1814 рр., нагороджений срібною дворянською медаллю, 28 квітня 1816 р. з'явився послушницю жіночого монастиря Іустину Ємову [20, арк. 75 зв]. За що "лютого 13-го 1817 року засуджений до позбавлення дворянства і чинів та до заслання на поселення" [20, арк. 77 зв]. Вже згадуваний Ф. І. Корбелецький, якій відзначився на літературному та науковому поприщі, був неодноразово нагороджений особисто імператорами Павлом та Олександром I, у 1812 році супроводжував Наполеона Бонапарта по захопленій Москві, а скінчив свої дні у пермській в'язниці, куди його запроторили, помилково звинувативши у масонстві.

Підводячи підсумки, слід наголосити, що на початку XIX століття на землях Лівобережної України, що входили до складу Російської імперії, ще існувала практика виборності священників громадою. Українська православна церква на даний період зберігала певні риси автономії. Корпорація духовенства тут ще не стала замкненою професійною групою, як вона вже була у власне російських губерніях. Свідченням цього може служити наявність представників дворянського стану серед місцевого духовенства. Представники української

шляхти та нащадки колишньої козацької старшини охоче займали посади священників, невбачаючи в цьому для себе безчестя. Аналіз списку дворян-священників Ніжинського повіту підтверджує це, адже більшість з них належали до відомих шляхетних прізвищ.

Реконструкція соціального обліку дворян-священників повіту дозволила виявити низку характерних ознак цієї групи. По-перше, перебуваючи у корпорації духовенства, представники дворянського стану намагалися дистанціюватися від решти представників священницького стану. В офіційних державних документах дворяни-священники хоча і виокремлювались в окрему групу, але записувалися разом з представниками дворянського стану. По-друге, вони зберігали станові права та привілеї, в першу чергу, право володіння кріпаками, намагалися їх захистити та розширити, що виділяло їх від священників не дворянського походження. Аналіз шлюбної політики дворян-священників Ніжинського повіту засвідчує, що вони намагалися відокремитися від решти представників духовної корпорації, віддаючи перевагу саме шлюбом з представниками дворянського походження. Натомість дворяни-священники за основними шлюбно-сімейними показниками мало відрізнялися від "світських" дворян. Для них були характерними багатодітні сім'ї, старшинство чоловіка над дружиною, і навіть один і той самий ономастикон. Більшість дітей з таких сімей обирали собі військову кар'єру або чиновницьку службу, бо рівень освіти був значно вищим ніж у дітей світських дворян.

Разом з тим, за рештою соціально-економічних показників і в першу чергу розмірами прибутків, дворяни-священники мало відрізнялись від представників священницького стану, що мали недворянське походження.

Література

1. Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. Санкт-Петербург, 1901. Т. 1–2.
2. Модзалевский В. Л. Малороссийский родословник. Киев, 1908–1914. Т. 1–4.
3. Минарик Л. П. Об уровне развития капиталистического земледелия в крупных помещичьих хозяйствах Европейской России конца XIX – начала XX веков. *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы*. Кишинев, 1966. С. 616–624.
4. Анфимов А. М. Крупное помещичье хозяйство Европейской России (конец XIX – начало XX в.). Москва, 1969. 349 с.
5. Кабузан В. М., Троицкий С. М. Изменение в численности, удельном весе и размещении дворянства в России в 1782–1858 гг. *История СССР*. 1971. № 4. С. 153–169.

6. Гуржій І. О. Дворянство Лівобережної України кінця XVIII – початку ХХ ст.: соціально-правовий статус і місце у владних структурах Російської імперії. Київ: Інститут історії України НАН України, 2017. 172 с.

7. Галь Б. О. Ніжинські поліцейські службовці кінця XVIII – першої половини ХІХ ст. *Ніжинська старовина*. 2013. № 15 (18). С. 29–46.

8. Галь Б. О. Комплектація кадрів городничих Малоросійської губернії. *Сівєрщина в історії України: збірник наукових праць*. Київ: Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2011. Вип. 5. С. 308–316.

9. Дудченко Г. М. Ніжинське дворянство наприкінці XVIII ст. (матеріали до генеалогії). *Ніжинська старовина*. 2010. Вип. 9 (12). С. 133–163.

10. Лейберов О. О. Дворянство Ніжинського повіту Чернігівської губернії на початку ХІХ століття: спроба колективного соціального портрета. *Література та культура Полісся*. Вип. 88. С. 138–150.

11. Миронов Б. Н. Социальная история России периода империи (XVIII – начало XX в.): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: в 2 т. 3-е изд., испр., доп. Санкт-Петербург: Дмитрий Буланин, 2003. Т. 1. 583 с.

12. Гоголь Н. В. Мертвые души. Москва, 1982. 254 с.

13. Матисон А. В. Возведение православных священнослужителей в дворянское достоинство в XVIII – в начале ХХ в. *Генеалогический вестник*. Санкт-Петербург, 2001. № 5. С. 40–46.

14. Лушин А. Н. Приобретение дворянства лицами духовного звания в Российской империи в XVIII – в начале ХХ века: историко-правовой аспект. *Вестник Нижегородской академии МВД России*. Нижний Новгород, 2013. № 21. С. 37–39.

15. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі ВДАЧОН). Ф. 343. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 143–173.

16. О непокупке купцам и прочим разночинцам, состоящим в подушном окладе, людей и крестьян: Указ Сената от 14.03.1746 г. *Полное собрание законов Российской Империи. Собрание первое*. (ПСЗ-І). Т. ХІІ. № 9267. С. 523–528.

17. Феофанов А. М. Выходцы из духовного сословия в элите Российской империи (XVIII – первая четверть ХІХ в.). *Вестник ПСТГУ: История. История Русской Православной Церкви*. Москва, 2015. Вип. 1 (62). С. 52–61.

18. ВДАЧОН. Ф. 343. Оп. 1. Спр. 905.

19. Писарькова Л. Ф. Чиновник на службе в конце ХVІІ – середине ХІХ века. *Отечественные записки*. Москва, 2004. № 2 (17).

20. ВДАЧОН. Ф. 343. Оп. 1. Спр. 285.

References

1. Miloradovich, G. A. (1901) *Rodoslovnaya kniga Chernigovskogo dvoryanstva*. [Miloradovich G. A. Genealogy book of the Chernigov nobility]. Sankt-Peterburg, T. 1–2. [in Russia].

2. Modzalevskiy, V. L. (1908–1914) *Malorossiyskiy rodoslovník*. Kyiv, T. 1–4. [in Russia].

3. Minarik, L. P. (1966) *Ob urovne razvitiya kapitalisticheskogo zemledeliya v krupnykh pomeshchichikh khozyaystvakh Yevropeyskoy Rossii kontsa XIX – nachala XX vekov*. [On the level of development of capitalist agriculture in large landowners in European Russia at the end of the 19th and beginning of the 20th centuries]. *Yezhegodnik po agrarnoy istorii Vostochnoy Yevropy*. Kishinev, 616–624. [in Russia].

4. Anfimov, A. M. (1969) *Krupnoye pomeshchichye khozyaystvo Yevropeyskoy Rossii (konets XIX – nachalo XX v.)*. [Anfimov A. M. A large landowner economy in European Russia (late XIX – early XX centuries)]. Moskov, [in Russia].

5. Kabuzan, V. M., Troitskiy, S. M. (1971) *Izmeneniye v chislennosti, udel'nom vese i razmeshchenii dvoryanstva v Rossii v 1782–1858 gg*. [Change in the number, specific gravity and distribution of the nobility in Russia in 1782–1858]. *Istoriya SSSR – History of the USSR* (4); 153–169. [in Russia].

6. Hurzhiy I. O. Rusanov Yu. A. (2017) *Dvoryanstvo Livoberezhnoyi Ukrayiny kintsya XVIII – pochatku XX st. : sotsialno-pravovyy status i mistse u vladnykh strukturakh Rosiyskoy imperiyi*. [Gurzhiy I. O. Rusanov Yu. A. The nobility of the Left Bank of Ukraine at the end of XVIII - beginning of XX centuries: socio-legal status and place in the power structures of the Russian Empir]. Kyiv: Instytut istoriyi Ukrayiny NAN Ukrayiny, 172 [in Ukraina].

7. Hal B. O. (2013) *Nizhynski politseyski sluzhbovtsi kintsya XVIII – pershoi polovyny XIX st.* [Gal B. O. Nizhyn police officers of the end of XVIII – first half of XIX century] *Nizhynska starovyna*. (15), 29–46 [in Ukraina].

8. Hal B. O. *Komplektatsiya kadriv horodnychkykh Malorosiyiskoyi huberniyi* [Gal B. O. Completing the frames of the gardens of the Little Russian province]. *Sivershchyna v istoriyi Ukrayiny*. (5), 308–316 [in Ukraina].

9. Dudchenko H. M. (2010) *Nizhynske dvoryanstvo naprykintsy XVIII st. (materialy do henealohiyi)*. [Dudchenko G. M. Nizhyn nobility at the end of XVIII century. (materials on genealogy)]. *Nizhynska starovyna: zbirnyk rehionalnoyi istoriyi ta pamyatkoznavstva. K. : Tsentri pam'yatkoznavstva HAH Ukrayiny, Vol. 9* (12). 133–163 [in Ukraina].

10. Leyberov O. O. (2018) *Dvoryanstvo Nizhynskoho povitu Chernihivskoyi huberniyi na pochatku XIX stolittya: sproba kolektyvnoho sotsialnoho portreta*. [Leiberov O. O. The nobility of the Nizhyn district of the Chernihiv province at the beginning of the 19th century: an attempt at a collective social portrait.]. *Literatura ta kultura Polissya. Vyp. 88*. 138 – 150 [in Ukraina].

11. Myronov B. N. (2003) *Sotsyalnaya istoriya Rossyy peryoda imperyy (XVIII – nachalo XX v.): Henezys lychnosty, demokratycheskoy sem'y, hrazhdanskoho obshchestva y pravovoho hosudarstva*. [Mironov B. N. Social History of Russia in the Period of the Empire (XVIII – beginning of XX century): Genesis of personality, democratic family, civil society and the rule of law]. SPb. : Dmytryy Bulanyn, 2003. T. 1. 583 [in Russia].

12. Matison A. V. (2001) *Vozvedeniye pravoslavnykh svyashchenosluzhiteley v dvoryanskoye dostoinstvo v XVIII – v nachale XX v.* [Matison A. V. The erection of Orthodox clergy in noble dignity in the XVIII – at the beginning of the twentieth century] *Genealogicheskiy vestnik*. SPb., № 5. 40–46. [in Russia].

14. Lushin A. N (2013). Priobreteniyе dvoryanstva litsami dukhovnogo zvaniya v Rossiyskoy imperii v XVIII - v nachale XX veka: istoriko-pravovoy aspekt. [Lushin A. N. The acquisition of the nobility by individuals with a clergy in the Russian Empire in the 18th – early 20th centuries: historical and legal aspect]. Vestnik Nizhegorodskoy akademii MVD Rossii. Nizhniy Novgorod, (21). 37–39. [in Russia].

15. Department of the State Archives of Chernihiv Oblast in Nizhyn (hereinafter VDACHON) F. 343, Op. 1, Spr. 68, Vol. 143–169.

16. On the non-purchase of merchants and other raznoshchintsy, consisting of a per capita salary, of people and peasants: Decree of the Senate of 14.03.1746. Complete collection of laws of the Russian Empire. The first meeting. (PSZ-I). T. XII. No. 9267. p. 523–528.

17. Feofanov A. M. (2015) *Vykhodtsy yz dukhovnoho soslovyaya v elyite Rossiyskoy imperyy (XVIII – pervaya chetverty XIX v.)*. [Feofanov A. M. Natives of the clergy in the elite of the Russian Empire (XVIII - first quarter of the XIX century)]. Vestnyk PSTHU: Ystoryya. Ystoryya Russkoy Pravoslavnoy Tserkvy. M. Vyp. 1 (62). 54 [in Russia].

18. VADCHON, f. 343, op. 1, . Spr. 905.

19. Pisarkova L. F. (2004) *Chinovnik na sluzhbe v kontse XVII – seredine XIX veka*. [Official in the service at the end of the XVII - the middle of the XIX century] Otechestvennyye zapiski. Moskov, (2, 17). [in Russia].

20. VADCHON, f. 343, op. 1, Spr. 285.

O. O. Leiberov

Chairman of the primary trade union organization of workers of the Nizhyn State University named after Mykola Gogol

The nobility of representatives in the clergy corporation of Nizhyn district of Chernigov province at the beginning of the 19th century

The article deals with the situation of the representatives of the nobility in the corporate organization of the clergy of Nizhyn district of Chernihiv province. On the basis of archival materials that have not yet been studied by scholars, the author investigates the property, family status of the priestly nobles. The dynamics of the size of this social group, its corporate interests are analyzed. The nobles who carried on the spiritual service thus retained the basic classes of privilege of the noble state, had the right to own serfs. In the main social and household and marital categories, they were little different from the nobility, but their income was much lower. Representatives of this group tried in every possible way to separate themselves from priests of non-noble origin, locking themselves in a separate class-professional group. The researcher came to the conclusion that the existence of priestly nobles in the lands of Left Bank Ukraine was not an exception, but was quite common, which distinguished it from the Russian provinces.

Key words: Nobility, clergy, socio-economic status, Nezhin district.